

E. Rassin & P.J. van Koppen (2010) Het kind als slachtoffer van een zedendelict: Bewijsperikelen. In: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 579-604). Deventer: Kluwer

Het kind als slachtoffer van een zedendelict: Bewijsperikelen

Eric Rassin en Peter J. van Koppen

‘Ziekenhuizen zien kindermishandeling vaak over het hoofd als een kind bij de eerste hulp komt. De inspectie wil snel actie zien. Personeel van de eerste hulp in Nederlandse ziekenhuizen heeft te vaak niet in de gaten dat een kind mishandeld wordt. Als ziekenhuizen in gebreke blijven, komt de inspectie met maatregelen. [...] Jaarlijks zijn er tussen de 100.000 en 160.000 kinderen in Nederland slachtoffer van mishandeling, verwaarlozing of seksueel misbruik’, zo berichtte dagblad *Trouw* op 23 oktober 2008.

Kindermishandeling lijkt gevoelsmatig ernstiger dan mishandeling in het algemeen. Dat de ene volwassene de andere mishandelt, is al erg, maar dat een volwassene zich aan een kind vergrijpt, is nog erger. Wellicht is het mede daardoor dat het Wetboek van Strafrecht het als een strafverzwarende factor beschouwt wanneer het slachtoffer van mishandeling een kind is.¹

De emotionaliteit van een delict mag de zorgvuldige waarheidsvinding echter niet in de weg staan. Bedacht moet worden dat, terwijl de behoefte aan het vinden en bestraffen van de dader wellicht toeneemt naarmate het delict schokkender is, tegelijkertijd geldt dat het onterecht worden beschuldigd van een dergelijk delict evenzeer ernstig is. Het bovenstaande citaat uit *Trouw* illustreert dat deze keerzijde nogal eens over het hoofd wordt gezien. Immers, er wordt niet gerept over het gevaar van de onterechte conclusie dat een kind is mishandeld.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op mogelijke bewijsproblemen die ontstaan wanneer een kind waarvan wordt vermoed dat het slachtoffer is geworden van mishandeling, met name seksueel misbruik, als getuige wordt gehoord. Achtereenvolgens wordt ingegaan op het onderkennen van misbruik, het geheugen van kinderen, het verhoren van kinderen en het bepalen van de geloofwaardigheid van kinderlijke verklaringen. Daarbij staat steeds het gevaar van valse beschuldigingen centraal.

Het onderkennen van kindermisbruik

Het behoeft weinig betoog dat seksueel kindermisbruik in de visie van velen verwerpelijk is. Juist omdat de slachtoffers per definitie jong zijn, moet onder meer worden gevreesd voor de langetermijneffecten. In de literatuur wordt een breed scala aan langetermijneffecten van misbruik genoemd waaronder angst,

1. Art. 304 jo. 300 Sr.

depressie, alcoholmisbruik, dissociatie, psychose, seksuele problemen en zelfs suïcidaliteit.² Daarbij moet echter wel worden opgemerkt dat het moeilijk is om het precieze causale verband tussen het misbruik en de genoemde aandoeningen te definiëren. Zo concluderen Rind en collega's dat respondenten die last hebben van vermeende langetermijneffecten van misbruik en ook zeggen dat zij in het verleden zijn misbruikt (met overigens alle rapporteerproblemen van dien) in de regel ook zijn blootgesteld aan een algemeen onveilige en onaangename opvoedingssituatie. Volgens deze onderzoekers kan de causale invloed van het misbruik en die van de algemene opvoedingssituatie niet worden ontrafeld. Sterker nog: in hun visie zou de negatieve invloed van de opvoedingssituatie die van het misbruik wel eens kunnen overschaduwen.³

Wat evenmin veel betoog behoeft, is dat misbruik bij uitstek een misdrijf is dat in het geniep plaatsvindt. Daardoor is de verklaring van het slachtoffer soms het belangrijkste zoniet het enige bewijsmiddel. Dit maakt de verklaringen van het vermeende slachtoffer cruciaal voor het bewijs. De kwaliteit van die verklaringen verdient dan ook bijzondere aandacht. Tegelijkertijd maakt de bewijsnood de behoefte van hulpverlener en politie om aanvullende indicatoren van misbruik te identificeren groot. Hoe kan een buitenstaander misbruik achterhalen?

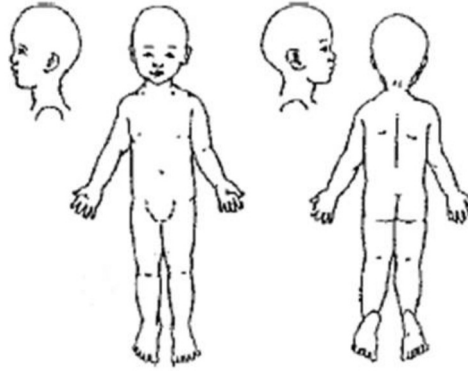
Er zijn verschillende publicaties waarin wordt geprobeerd een handreiking te geven voor het onderkennen en diagnosticeren van kindermishandeling in het algemeen en misbruik in het bijzonder. Zo schreven Erol en Hoes voor de politie en de hulpverlening een boek met de pakkende titel *Op het spoor van kindermishandeling: Een outreachende benadering*.⁴ Deze auteurs bespreken verschillende signalen die optreden bij kindermisbruik, te weten verwondingen bij geslachtsdelen, anus en mond, jeuk aan geslachtsdelen en anus, infecties, plasproblemen, pijn bij lopen en zitten, geslachtsziekten, abortus en zwangerschap. Naast deze fysieke signalen kan misbruik gepaard gaan met gedragskenmerken zoals dwangmatig masturberen, angst, agressie en apathie. Tot slot bespreken de auteurs een tiental uitgangspunten van het kaliber 'het belang van het kind staat voorop', 'er wordt een probleemanalyse gemaakt', 'je probeert de cliënt zelfinzicht te laten krijgen op een actieve confronterende manier' en 'de cliënt moet direct in therapie'. Met de 'cliënt' wordt hier de verdachte bedoeld. Naar analogie van het besproken nieuwsbericht in *Trouw*, komt in dit boek het begrip van de mogelijk valse beschuldiging of zelfs de vals positieve diagnose niet voor.

Deze omissie geldt ook voor het op de website van artsennet te vinden signaleringsprotocol kindermishandeling voor de acute hulp (SPUTOVAMO). In deze checklist worden vragen gesteld zoals 'welke oude letsels zijn er te zien?'. Figuur 1 toont het deel van het SPUTOVAMO waarop de hulpverlener de plaats van verwonding kan aangeven.

2. Rind, Tromovitch & Bauserman (1998).

3. Anderen hadden soortgelijke bevindingen. Zie Draijer (1990) en Israëls (2001).

4. Erol & Hoes (2006).

Figuur 1: Fragment van het SPUTOVAMO

Recent publiceerde kinderarts Pollmann een boek over de signalering en diagnostiek van kindermishandeling.⁵ Dit boek is vooral gericht op een publiek van artsen dat te maken kan krijgen met mishandelde kinderen. Pollman besteedt, zij het summier, aandacht aan de mogelijkheid dat er iets anders aan de hand kan zijn dan kindermishandeling, indien een kind in de praktijk komt met potentiële signalen van mishandeling. Zo worden de volgende differentiaal diagnoses genoemd: gedragsstoornis, aandachtsdeficiet en hyperactiviteit en hechtingsproblemen. Deze alternatieve diagnoses hoeven misbruik overigens niet uit te sluiten. Van de bijna 300 bladzijden, wordt er ongeveer één gevuld met alternatieve diagnoses. De rest van de tekst lijkt geschreven vanuit de veronderstelling dat een verdenking van mishandeling ook altijd zal leiden tot de terechte bevestiging van die verdenking. In het model van Pollmann wordt mishandeling (waaronder misbruik) beschouwd als een symptoom van 'ernstige gezinspathologie'. Dat maakt dat het onderzoek naar mishandeling verschillende facetten dient te betreffen, te weten de persoonlijkheid van de ouders, de kwaliteit van de ouder-kindrelatie, het complete gezinssysteem en de biopsychosociale ontwikkeling van het kind. Pollmann laat er geen misverstand over bestaan dat zijn model is gebaseerd op de veronderstelling dat de ouders meestal verantwoordelijk zijn voor de mishandeling. Een ander punt van kritiek is dat het omslag weliswaar een aansluiting met wetenschappelijk onderzoek belooft, maar dat de bewijsvoering voor het model niet verder reikt dan de toepassing ervan op een aantal casus. Ook valt op dat het boek behoorlijk psychodynamisch is gestuurd. Zo wijt de auteur het missen van de diagnose mishandeling aan verdringing aan de zijde van de diagnosticus. Het boek geeft overigens een goede uitleg van de veelgebruikte Child Abuse Risk Evaluation (CARE). Al met al ontbreekt het ook hier aan een scherpe onderkenningmethode. Het blijft steken in een opsomming van signalen die kunnen wijzen op mishandeling, maar dat dus niet hoeven te doen. Over de diagnostische waarde van de signalen wordt gezwegen. Zo komen wij bijvoorbeeld niet te weten in hoeveel procent van de gevallen waarin kinderen blauwe plekken hebben er werkelijk sprake van mishandeling, en in hoeveel procent er iets anders aan de hand is.

5. Pollmann (2008).

Ook in buitenlandse literatuur worden dubieuze signaleringsmethoden voor misbruik en mishandeling voorgesteld. Burkitt en collega's ontdekten dat de kleuren die kinderen gebruiken bij het inkleuren samenhangen met hun gevoelens bij de betreffende afbeelding.⁶ Zo blijken kinderen nogal eens hun lievelingskleuren te gebruiken bij het inkleuren van foto's van mensen die ze aardig vinden, terwijl ze veel zwart gebruiken als dat niet zo is. Dit is op zichzelf genomen een interessante bevinding. Crawford en collega's melden echter dat deze bevinding in de forensische praktijk ongefundeerd wordt toegepast.⁷ Zo zouden therapeuten kinderen de opdracht geven om bepaalde personen uit hun omgeving te tekenen. Als de kinderen dan een donkere kleur kiezen om die tekening te maken, wordt dat opgevat als een teken voor schuld van de getekende persoon. Dat is gevaarlijk, omdat Burkitt en de zijnen het hadden over het inkleuren en niet over tekenen. Daarbij moet worden bedacht dat donkere kleuren gebruikelijk zijn tijdens tekenen, maar niet per sé tijdens inkleuren. Verder is het in het algemeen gevaarlijk om een recente, prille onderzoeksbevinding zonder meer toe te passen in een context waarin individuele diagnostiek wordt bedreven.

Het is dus vrij eenvoudig om voorbeelden te vinden van instructieboeken en andere geschriften waarin de mogelijkheid van een fout-positieve diagnose van kindermisbruik wordt genegeerd. Dat is begrijpelijk, alleen al omdat er maatschappelijk gezien meer aandacht is voor de vals-negatieve fout: het onverlet laten van mishandeling vinden we vooral onacceptabel, en dat is ook het onderwerp van beleidsnotities en postbus 51-spotjes. Toch is de onderbelichting van de vals-positieve fout jammer, omdat een valse diagnose er al snel toe kan leiden dat een onschuldig persoon als verdachte wordt bestempeld. Daarbij moet worden opgemerkt dat de genoemde gevolgen en indicatoren van misbruik veelal specifiek zijn. Bijvoorbeeld: angst kan het gevolg zijn van misbruik, maar ook van tal van andere factoren. Van belang is verder dat onterechte beschuldigen niet alleen het gevolg kunnen zijn van fouten in het diagnostisch proces, maar ook van kwade wil van de aangever. Kanin ontdekte dat in maar liefst 41% van de 109 door hem onderzochte zedenzaken sprake was van een valse beschuldiging.⁸ Hoewel het in dat onderzoek om volwassen slachtoffers ging, moet ook in het geval van minderjarige slachtoffers rekening worden gehouden met de mogelijkheid van een valse aangifte.⁹

Het geheugen van kinderen

Gegeven de hiervoor beschreven bewijsschaarste, is het van groot belang dat men in juridische procedures op de accuratesse van verklaringen van jeugdige slachtoffers van zedendelicten kan vertrouwen. Het is vrij nieuw dat wij ons daarover zorgen maken, want tot ver in de twintigste eeuw heerste de opvatting dat kinderen – overigens net als vrouwen – niet in staat zijn om accurate herinneringen te onderhouden. Alleen al daarom zouden hun verklaringen per definitie

6. Burkitt, Barrett & Davis (2003).

7. Crawford, Gross & Hayne (2008).

8. Kanin (1994).

9. Zie daarover bijvoorbeeld Talwar, Gordon & Lee (2007) en Crossman & Lewis (2006).

niet accuraat zijn.¹⁰ Recent onderzoek heeft echter laten zien dat het geheugen van kinderen wel degelijk accuraat kan zijn.¹¹ Zo bleek in een studie van Leichtman en Ceci dat kinderen in de leeftijd van 3 tot 6 jaar, zelfs na twee-en-een-halve maand, een correcte beschrijving kunnen geven van een incidenteel bezoek van een onbekende man aan hun klaslokaal.¹² Fivush en Schwarzmueller demonstreerden zelfs dat achtjarige kinderen accuraat konden vertellen over gebeurtenissen die enige jaren eerder plaats hadden gevonden.¹³ Dit soort onderzoek maakt duidelijk dat er geen redenen zijn om *a priori* aan te nemen dat verklaringen van kinderen niet accuraat zijn. Niettemin zijn er factoren die herinneringen van kinderen aan zedendelicten negatief kunnen beïnvloeden.

Om te beginnen leidt de zogenaamde infantiele amnesie (dat wil zeggen, het onvermogen om gebeurtenissen te herinneren die in de eerste levensjaren plaatsvonden) ertoe dat jonge kinderen – dat wil zeggen jonger dan 3-4 jaar – niet goed in staat zijn om herinneringen aan te maken die langere tijd behouden blijven.¹⁴ Uiteraard leren ook jonge kinderen dagelijks bij en hebben ze in die zin een goed geheugen, maar men kan niet verwachten dat ze goede expliciet verbaliseerbare herinneringen hebben aan dingen die maanden eerder plaatsvonden.

Een andere factor is dat kinderen minder goed dan volwassenen in staat zijn om echte gebeurtenissen te onderscheiden van gefantaseerde gebeurtenissen. Hoe ouder zij echter worden, hoe beter zij dat kunnen.¹⁵ Als kinderen een herinnering aan een zedendelict hebben, is het voor hen moeilijk om na te gaan of die herinnering terug te voeren is naar een echte gebeurtenis of dat ze die gebeurtenis verzonnen hebben. Men spreekt in dit verband van een probleem met *reality monitoring*.¹⁶ Nu is er geen reden om te veronderstellen dat kinderen spontaan veelvuldig fantaseren over zedendelicten,¹⁷ maar seksuele fantasieën naar aanleiding van gesprekken met bezorgde ouders over vermeend misbruik of op basis van een film die kinderen hierover hebben gezien, kunnen niet worden uitgesloten.

Een volgende factor waarmee bij het verhoor van kinderen rekening moet worden gehouden, is hun suggestibiliteit. Dat is mede van belang omdat kinderen over het algemeen moeite hebben om een treurig verhaal uit zichzelf te vertellen.¹⁸ In een verhoor moet de verhoorder dan al snel vragen gaan stellen en elke vraag kan een suggestie inhouden. Kinderen zijn suggestibeler dan volwassenen, hetgeen betekent dat ze zich relatief gemakkelijk allerlei woorden in de mond laten leggen en onjuiste herinneringen laten aanpraten. Dat geldt vooral voor jonge kinderen.¹⁹ In theorie kan deze verhoogde mate van suggestibiliteit op twee manieren worden verklaard. Ten eerste hebben kinderen er moeite mee om herinneringen toe te schrijven aan de juiste bron. Hierboven werd betoogd dat kinderen problemen ervaren bij het onderscheid tussen fantasie en

10. Baartman (1998).

11. Zie voor een overzicht Ceci & Bruck (1993).

12. Leichtman & Ceci (1995).

13. Fivush & Schwarzmueller (1998).

14. Courage & Howe (2004) en Howe & Courage (2004).

15. Eisen & Goodman (1998).

16. Ceci & Bruck (1993).

17. Gudjonsson (2003).

18. Dekens & Van der Sleen (1997).

19. Verhofstadt-Denève, Vyt & Van Geert (1991).

werkelijkheid. Dat *reality monitoring* probleem zou deel kunnen uitmaken van een meer algemeen onvermogen tot brontracering (ofwel *source monitoring*).²⁰ Wellicht hebben kinderen ook moeite met het onderscheid tussen hun eigen herinnering en het delict zoals de verhoorder het schetst. Uit onderzoek blijkt echter dat dit nogal meevalt en dat de oorzaak van de sterke mate van suggestibiliteit eerder moet worden gezocht in autoriteitsgevoeligheid.²¹ Kinderen nemen uitspraken van volwassen voor waar aan, omdat ze tegen die volwassenen opkijken. Kinderen koesteren een aantal opvattingen over hun volwassen gesprekspartners die, zo weten wij, niet altijd terecht zijn. Zo vinden kinderen volwassen indrukwekkend omdat ze groter en sterker zijn en altijd alles beter weten. Kinderen denken dan ook dat volwassenen uitsluitend zinvolle vragen stellen, waarop zij antwoord *moeten* geven. Deze veronderstellingen leiden ertoe dat kinderen hun uiterste best doen om een zinnig antwoord te geven op vragen als ‘Is rood zwaarder dan zwart’ en ‘Is melk groter dan water?’²² Die houding wordt kinderen bij uitstek bijgebracht op school. Daar maken zij constant mee dat een volwassene vragen stelt – zoals ‘Wat is de hoofdstad van ons land?’ – waarop de volwassene allang het antwoord weet. De taak van het kind is dan om het antwoord te geven dat de onderwijzer al in zijn hoofd heeft. De verhoogde mate van suggestibiliteit blijkt overigens geleidelijk af te nemen tot volwassen niveau rond 11-jarige leeftijd.²³

Net zoals de weerstand tegen suggestieve vragen toeneemt naarmate kinderen ouder worden, maken kinderen een aantal andere mentale en lichamelijke ontwikkelingen door die van belang zijn voor de manier waarop ze dienen te worden verhoord. De ontwikkeling van het taalbegrip is een belangrijke factor. Jonge kinderen zijn minder, of in het geheel niet, in staat om moeilijke zinnen te begrijpen. Een vraag als ‘Toen je die harde knal hoorde, was je boven in de slaapkamer, maar ben je toen beneden gaan kijken of ben je boven gebleven?’, is dan ook uit den boze in een verhoor met een jong kind. Niet alleen de moeilijkheidsgraad van zinnen, maar ook inzicht in concepten en categorieën kan problemen opleveren.

Dekens en Van der Sleen geven het volgende voorbeeld. Een jong kind dat de woorden ‘mens’ en ‘dokter’ kent, kan desondanks een ontkennend antwoord geven op de vraag of het gisteren een mens heeft gezien, terwijl het in werkelijkheid wel degelijk bij de dokter is geweest. Voor dit kind is dokter iets anders dan mens. Het inzicht dat de dokter tevens mens is, is nog te hoog gegrepen.²⁴ Verder mag de betekenis van allerlei woorden uiteraard niet zonder meer bij kinderen bekend worden verondersteld. Niet elk kind is bekend met woorden als penis, vagina en gemeenschap. Soms zijn kinderen wel in staat om geslachtsdelen en hun functie te begrijpen, maar kennen ze die onder andere namen, zoals ‘plasser’, ‘pielemuisje’, ‘pipi’, of ‘slangetje’ en ‘vies doen’, respectievelijk. De verhoorder doet er daarom goed aan zich in het begin van het verhoor van de aanwezige kennis te vergewissen en zijn taalgebruik daarop af te stemmen.

Hans Crombag wees ons eerder op een pregnant voorbeeld van een verhoor waar dit mis ging in een zaak waarin hij als getuige-deskundige optrad. In dat

20. Johnson, Hashtroudi & Lindsay (1993).

21. Gudjonsson (2003).

22. Hughes & Grieve (1980).

23. Gudjonsson (2003).

24. Dekens & Van der Sleen (1997).

verhoor kwam aan de orde dat vader 's avonds laat op de kamer van zijn dochtertje kwam, voordat hij zelf ging slapen. De verhoorder vroeg aan het dochtertje: 'Had hij toen kleren aan?', waarop het dochtertje antwoordde: 'Nee.' De verbalisant concludeerde daaruit dat haar vader dus naakt was. Voor het dochtertje betekende 'pyjama aan' echter ook 'geen kleren aan'.

In het algemeen kan worden gezegd dat het bevattingsvermogen van kinderen sterk toeneemt in de eerste tien levensjaren. Deze constatering impliceert dat het bevattingsvermogen in de eerste jaren beperkt is.²⁵ Een aardig voorbeeld van de mentale ontwikkeling vormt het vermogen om zich in anderen te verplaatsen. Dit vermogen – in jargon *theory of mind* genoemd – kan bij kinderen worden gemeten door het volgende verhaal te vertellen, ondersteund met tekeningen van het voorval.

'Anne en Sally zitten in een kamer waarin een kartonnen doos en een rieten mand staan. Sally stopt haar knikker in de mand en gaat de kamer uit. Als Sally weg is, neemt Anne de knikker uit de mand en stopt hem in de doos. Nu komt Sally de kamer weer binnen. Waar gaat Sally haar knikker zoeken?'

Het antwoord ligt voor de hand: in de mand, maar pas vanaf ongeveer 4 jaar zijn kinderen in staat om deze vraag correct te beantwoorden. Jongere kinderen denken dat Sally meteen in de doos zal kijken. Zij snappen nog niet dat zijzelf weliswaar weten dat de knikker in de doos zit, maar dat Sally dat niet weet.²⁶ Dat een *theory of mind* onmisbaar is voor het afleggen van een samenhangende verklaring behoeft geen betoog. Toch kan een aantal aandoeningen, zoals autisme, het verwerven van een *theory of mind* met meerdere jaren opschorten of zelfs in het geheel beletten.²⁷

Kortom, bij het verhoren van kinderen moet men rekening houden met een aantal beperkingen. Voorbeelden van dergelijke beperkingen zijn de versterkte suggestibiliteit, het bescheiden taalbegrip en het onvermogen tot abstract denken. Hoe jonger het te verhoren kind, des te meer zal rekening moeten worden gehouden met deze beperkingen. Enig inzicht in de ontwikkelingspsychologie is voor verhoorders van kinderen daarom geen overbodige luxe.

Herinneringen aan misbruik

Behalve dat het geheugen van kinderen op de hiervoor aangegeven punten verschilt van dat van volwassenen, kan worden opgemerkt dat herinneringen aan misbruik ook om andere redenen kunnen zijn gemankeerd. Op de eerste plaats wordt nogal eens gerapporteerd dat slachtoffers van misbruik zich aanvankelijk niet realiseren dat het om een ernstig misdrijf gaat. Vooral wanneer het misbruik op vroege leeftijd begint, worden seksuele handelingen binnen de gezinssituatie genormaliseerd. In deze gevallen zal het slachtoffer pas op latere leeftijd beseffen dat er sprake was van een misdrijf en zal hij dan de omvang van het misbruik

25. Verhofstadt-Denève, Vyt & Van Geert (1991).

26. Baron-Cohen, Leslie & Frith (1985).

27. Baron-Cohen, Leslie & Frith (1985).

moeten reconstrueren, hetgeen de gedetailleerdheid van de herinnering niet ten goede zal komen.²⁸

Zelfs als het slachtoffer herhaald misbruik wél vanaf het begin als zodanig heeft herkend, impliceert dit niet per se dat het gedetailleerde herinneringen eraan onderhoudt. In de psychologische literatuur wordt het geheugen op verschillende manieren onderverdeeld. Eén onderscheid betreft dat tussen episodisch en semantisch geheugen.²⁹ In het episodisch geheugen worden concrete herinneringen opgeslagen, zoals de gebeurtenissen die men heeft meegemaakt. In het semantisch geheugen zit kennis die niet of niet meer gerelateerd is aan concrete gebeurtenissen, maar kan worden omschreven als algemene kennis; bijvoorbeeld de betekenis van begrippen als kleur, vrede en vertrouwen of hoe men naar Utrecht moet rijden. Het is mogelijk dat de misbruikervaringen van een slachtoffer zo talrijk zijn dat ze op den duur niet meer als concrete herinneringen worden opgeslagen in het episodisch geheugen, maar een geabstraheerde semantische kwaliteit verwerven.³⁰ Onderzoek naar het geheugen voor herhaalde traumatische gebeurtenissen ontbreekt, maar herhaling staat te boek als de beste manier om concrete herinneringen te verheffen tot semantische kennis.³¹ In het dagelijks leven worden talloze handelingen bij herhaling vericht, zoals lopen, afwassen en lezen. Ondanks, of eigenlijk juist door, het vanzelfsprekende karakter van deze handelingen kan men in problemen komen als gedetailleerde vragen worden gesteld als ‘Wanneer waste u voor het eerst af?’, ‘Hoe vaak waste u in totaal af?’ en ‘Wie was daarbij?’ Waar het op neerkomt, is dat gedragingen die veelvuldig voorkomen een algemene betekenis krijgen die ten koste gaat van concrete herinneringen. Dit mechanisme kan ertoe leiden dat een slachtoffer van misbruik allerlei specifieke informatie ontbeert die noodzakelijk is om een precieze omschrijving van concrete gebeurtenissen te geven.

Gemankeerde herinneringen kunnen verder ontstaan wanneer het slachtoffer sterk getraumatiseerd raakt door het zedendelict. Er zijn aanwijzingen dat herinneringen aan gebeurtenissen die als traumatisch worden ervaren verschillen van alledaagse herinneringen. Traumatische herinneringen zijn namelijk vaak combinaties van intense flashbacks enerzijds en een onvermogen tot bewuste reproductie anderzijds.³² Deze kenmerken worden in de literatuur aan verschillende processen toegeschreven, zoals aandachtsvernuwing tijdens de opslag van de herinnering, herinterpretaties achteraf en verdringing.³³ Er is echter ook onderzoek dat laat zien dat traumatische herinneringen geen of nauwelijks bijzondere kenmerken hebben.³⁴ Ongeacht het onderliggende mechanisme, blijken herinneringen aan traumatische gebeurtenissen vaak incompleet te zijn.

Een laatste en niet te onderschatten bedreiging voor de kwaliteit van herinneringen aan zedendelicten is het tijdsverloop. Het komt nogal eens voor dat kinderen pas jaren na het vermeende misbruik aangifte doen. Deze vertraging

28. Fivush, Peterson & Schwarzmueller (2002).

29. Zie hoofdstuk 24.

30. Zie Fivush & Schwarzmueller (1998).

31. Johnson, Hashtroudi & Lindsay (1993).

32. Lamers-Winkelmann (1995).

33. Zie over opslag van herinneringen Porter & Birt (2001), over herinterpretaties Shobe & Kihlstrom (1997) en over verdringen Johnson, Hashtroudi & Lindsay (1993).

34. Zie bijvoorbeeld Markham (1991) en Gudjonsson (2003).

is soms te wijten aan angst voor de dader of voor verwachte veranderingen in de leefsituatie wanneer de dader in de gevangenis zou belanden. Sommigen zien deze vertraging als een teken dat de herinneringen aan het misbruik lange tijd verdrongen zijn geweest.³⁵ Hoe dan ook, hoe langer geleden de zedendelicten plaatsvonden, des te minder volledig is de herinnering eraan en dus de af te leggen verklaring.

Samengevat kunnen herinneringen aan zedendelicten te lijden hebben onder een aantal invloeden, zoals abstractie in geval van veelvuldig misbruik, traumatisering, herinterpretatie achteraf en lange latentieperioden.

Kindvriendelijk verhoren

De speciale aard van zedendelicten en de bijzondere kenmerken van kinderen maken dat het verhoor van kinderen over vermeend seksueel misbruik geen sinecure is.³⁶ De verhoorder moet rekening houden met een groot aantal psychologische kenmerken van het kind en ook met het feit dat het gespreksonderwerp gevoelig is en met taboes omgeven, waardoor het kind terughoudend zal zijn. Vanwege deze bijzondere vaardigheden besteedde de politie in het verleden verhoren van kinderen regelmatig uit aan externe deskundigen, veelal psychotherapeuten.³⁷ Hoewel zulke therapeuten meestal wel over voldoende kennis en vaardigheden beschikten om contact te leggen met het te verhoren kind, had deze uitbesteding ook een belangrijk nadeel: zij waren en zijn veelal onvoldoende bekend met de regels van de juridische arena. Een politieel verhoor verschilt op een aantal cruciale punten van een therapeutisch interview.³⁸ De politieverhoorder is, bij voorkeur in één gesprek, gericht op het vergaren van feitelijke informatie. Zijn opstelling is zakelijk of zelfs afstandelijk. Een therapeut daarentegen is niet op zoek naar feiten, maar naar gevoelens, die niet per se verbaal, maar ook non-verbaal kunnen worden gecommuniceerd, bijvoorbeeld door gelaatsuitdrukkingen of huilen. De therapeut is niet zakelijk, maar empathisch, niet erop gericht om alles zo snel mogelijk op te lossen, maar is, of lijkt althans, bereid tot zoveel gesprekken als nodig om de klachten in kaart te brengen.³⁹

Mede vanwege deze moeilijk te verevenen kenmerken van politieele en therapeutische interviews,⁴⁰ heeft men rond 1990 besloten om verhoren van kinderen niet meer door derden te laten verrichten, maar zoveel mogelijk door politiemensen. Sindsdien bestaat bij het Instituut voor Criminaliteitsbeheersing en Recherchekunde (ICR, voorheen de Rechercheschool) te Zutphen een cursus in het verhoren van kinderen, waarin verhoorders bekend worden gemaakt met relevante ontwikkelingspsychologische aspecten en waarin de benodigde gespreksvaardigheden worden ontwikkeld.⁴¹

35. Wet Verlenging Verjaringstermijn Zedenzaken, *Stb.* 1994, 529.

36. Cordon, Saetermoe & Goodman (2005) en Goodman & Melinder (2007).

37. Dekens & Van der Sleen (1997).

38. Zie daarover Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994).

39. Zie hierover hoofdstuk 21, Greenberg & Shuman (1997) en Rassin & Merckelbach (1999).

40. De concrete problemen die daarbij ontstonden, worden besproken in Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994), hoofdstuk 14.

41. Dekens & Van der Sleen (1997).

Jeugdige slachtoffers van zedendelicten worden niet alleen door speciaal opgeleide verhoorders ondervraagd, ook vindt het verhoor plaats in een speciale kindvriendelijke verhoorstudio. Hoewel niet elk politiebureau over een dergelijke studio beschikt, is er minstens één in elk ressort. De studio bevat een verhoorkamer die is ingericht als een soort kinderkamer: er is allerlei speelgoed aanwezig. De door de inrichting gecreëerde huiselijke sfeer beoogt het kind zich op zijn gemak te laten voelen, opdat het vrijelijk zal durven praten. Naast de verhoorkamer bevindt zich een regiekamer van waaruit het verhoor via een éénrichtingspiegel kan worden gevolgd. In de regiekamer bevinden zich tenminste een regisseur en de onderzoeksleider, die de verhoorder tijdens een eventuele pauze in het verhoor van advies kunnen dienen. De regisseur draagt zorg voor de audio- en video-opname van het verhoor.

De opname van het verhoor dient verschillende doelen. Ten eerste wordt de opname gebruikt om de verklaring van het kind achteraf woordelijk uit te schrijven. Verder kan de opname zo vaak men wil worden geraadpleegd in geval van onduidelijkheden, hetgeen opnieuw horen van het kind overbodig maakt. Op de derde plaats maakt de opname het mogelijk (voor de rechter of een deskundige) om de kwaliteit van het verhoor te beoordelen. En tenslotte lukt het met name jongere kinderen vaak slecht om iets verbaal te beschrijven. Zij doen het dan voor. Op enkel een geluidsband of in een proces-verbaal is dat uiteraard niet te zien; op een videoband wel.

De combinatie van speciaal opgeleide verhoorders en kindvriendelijke verhoorstudio's beoogt te bewerkstelligen dat kinderen enerzijds volledige verklaringen afleggen, die anderzijds geen – door de verhoorder gesuggereerde – onjuiste elementen bevatten.

Aandachtspunten voor de kindvriendelijke verhoorder

Om het verhoor van een vermeend jeugdig slachtoffer van een zedendelict succesvol te maken, zijn er enkele richtlijnen die de verhoorder in acht moet nemen.⁴² Op de eerste plaats dient het kind zorgvuldig op het verhoor te worden voorbereid. De verhoorder moet duidelijk maken dat hij iemand is die bij de 'kinderpolitie' werkt. Verder krijgt het kind een korte rondleiding door de verhoor- en regiekamer, waarbij wordt vermeld dat het verhoor vanuit de regiekamer wordt gevolgd en dat er opnamen worden gemaakt. Ook moet het doel van het verhoor worden uitgelegd. Bij dat laatste dient men echter voorzichtig te werk te gaan en niet vooruit te lopen op hetgeen het kind gaat verklaren.

Een uit het leven gegrepen voorbeeld van hoe het niet moet, is de verbalisant die vooraf tegen het kind zegt dat het verhoor bedoeld is 'om uit te vinden wat die smerige oom Johnny voor viezigheden met jou gedaan heeft.'⁴³ Verhoorders mogen trachten dit soort sturende opmerkingen te vermijden, maar kunnen niet altijd voorkomen dat anderen, zoals de ouders, op dergelijke wijze het kind voorbereiden. Zo kwam een van ons in een verhoor van het kind haar mededeling tegen dat ze na het verhoor met mama een Barbie-pop ging kopen want dat

42. Zie ook Anoniem (1994).

43. Hans Crombag, persoonlijke mededeling.

had mama beloofd als zij alles zou vertellen wat haar oom met haar 'joni' had gedaan.

Na kennismaking met de verhoorder en de verhoorstudio geeft de verhoorder zorgvuldig uitleg over het te voeren gesprek. In het bijzonder moet het kind duidelijk worden gemaakt dat de verhoorder niet bij het gebeurde aanwezig was en dat het daarom heel belangrijk is dat het kind alles wat het zich herinnert ook daadwerkelijk vertelt. Ook is het van belang het kind attent te maken op de mogelijkheid dat de verhoorder domme vragen stelt of vragen waarop het kind het antwoord niet weet. Als het kind een vraag niet kan beantwoorden, mag het dat eerlijk zeggen. Indien het een vraag niet begrijpt, mag het dat eveneens zeggen. Ook wanneer de verhoorder een verkeerde samenvatting geeft van wat is besproken, moet het kind dit vertellen. Dit soort informatie beoogt het kind te beschermen tegen eventuele suggestieve vragen en aldus tegen het afleggen van onjuiste verklaringen.⁴⁴

Voordat over het vermeende zedendelict wordt gesproken, is het dikwijls nodig om het ijs te breken. Dit kan door eerst over school, sport, of hobby's te praten. De verhoorder kan desgewenst ook gebruik maken van de spelmogelijkheden die de verhoorstudio biedt. Hij doet er dan verstandig aan duidelijk af te spreken dat eerst één of twee spelletjes worden gedaan en dat daarna een serieus gesprek zal plaatsvinden. Eén en ander samenvattend, kan worden gezegd dat een kindvriendelijke verhoorder veel tijd moet investeren in de aanloop naar het daadwerkelijke verhoor. Het tonen van geduld is dan ook een eerste vuistregel.

Als tweede vuistregel moet neutraliteit worden genoemd. Het uitgangspunt mag niet zijn dat het verhoor duidelijkheid moet verschaffen over het zedendelict, maar veeleer dat er zal worden achterhaald of er sprake is geweest van een zedendelict. Als de verhoorder al bij aanvang van het verhoor specifieke informatie over de betreffende casus heeft vernomen en op basis daarvan bepaalde verwachtingen heeft over wat het kind zou moeten vertellen, spreekt men van een *interviewer bias*.⁴⁵ Een vooringenomen verhoorder zal onvermijdelijk naar een bepaald eindresultaat toewerken door allerlei suggestieve vragen te stellen en door belastende uitspraken kritiekloos te accepteren. Een dergelijke bias gaat nogal eens gepaard met de neiging – in jargon *confirmation bias* genoemd – de vragen te richten op het verkrijgen van informatie die het vermoeden bevestigt, niet te vragen naar aspecten die met dat vermoeden in strijd zouden kunnen zijn en het belang ervan te onderschatten als zulke informatie niettemin in een verhoor voorkomt.⁴⁶

Een neutrale verhoorder is kritischer en zal bijvoorbeeld met enige regelmaat benadrukken dat het kind alleen moet vertellen wat het zich zelf herinnert en niet wat anderen hem misschien hebben ingefluisterd. Een manier om neutraliteit te bevorderen is de verhoorder relatief onwetend aan het verhoor te laten beginnen. Maar omdat bij zo'n 90% van de gevallen waarin kinderen worden verhoord een verdenking van een zedendelict bestaat, kan van absolute neutraliteit geen sprake zijn. Ontbreken van gedetailleerde kennis kan echter voorkomen dat de verhoorder opent met een suggestieve zin in de trant van: 'Ik heb begrepen dat je hier bent om te vertellen over je stiefvader die allerlei

44. Dekens & Van der Sleen (1997).

45. Bruck, Ceci & Hembrooke (1998).

46. Horner, Gruyer & Kalter (1993). Zie in het algemeen Crombag (2006).

vervelende dingen heeft gedaan'.⁴⁷ Maar die onwetendheid heeft een keerzijde, namelijk dat het de verhoorder ontgaat als het kind dingen vertelt die niet stroken met feiten die uit andere bron bekend zijn en dan daarover niet kan doorvragen. Dit probleem zou overigens kunnen worden verkleind door iemand in de regiekamer te laten zitten die wel het dossier goed kent. Het is namelijk gebruikelijk dat tegen het eind van het verhoor de verhoorder even overlegt in de regiekamer over vragen en kwesties die nog niet aan de orde zijn geweest.

Als derde richtlijn geldt dat de verhoorder zijn taalgebruik moet afstemmen op dat van het kind. Daarbij moet allereerst worden gedacht aan het stellen van eenvoudige en open vragen zoals 'Wat zag je?', 'Wat voelde je?' en 'Wanneer gebeurde dat?' Open vragen zijn gemakkelijk te begrijpen en zijn bijna per definitie niet suggestief. Voorbeelden van suggestieve en niet suggestieve vragen zijn weergegeven in tabel 1. Suggestieve informatie tijdens verhoren kan meer of minder in het oog lopende vormen aannemen en meer of minder ernstig zijn. De minst in het oog lopende vorm bestaat eruit dat dezelfde vraag herhaaldelijk wordt gesteld tijdens een verhoor of tijdens opeenvolgende verhoren. In het herhalen van een vraag ligt de suggestie besloten dat het eerder gegeven antwoord onjuist was en dat de ondervrager dat uit andere bron weet. Het ondervraagde kind weet dan dat het met een ander, 'beter' antwoord moet komen. Als het nieuwe antwoord vervolgens door de ondervrager wordt geaccepteerd – zo niet uitdrukkelijk geprezen – dan weet het kind daardoor wat dus 'de waarheid' was, want een volwassene en met autoriteit beklede volwassene in het bijzonder zal het toch wel weten en geen onwaarheid spreken.

Tabel 1: Suggestieve en niet-suggestieve vragen. Naar Endres (1997)

Soort vraag	Voorbeeld
<hr/> Weinig suggestief	
Open vragen	'Wat gebeurde er?', 'Wat zag je?'
Identificatie vragen	'Hoe laat was het?'
Selectie vragen	'Was het een man of een vrouw?'
Ja-nee vragen	'Zei hij iets?'
<hr/> Sterk suggestief	
Leidende vragen met premisse	'Stak hij het gestolen geld in zijn zak?'
Geïmpliceerde beschrijving en evaluatie	'Hoe hard rende hij toen je hem de winkel uit zag vluchten?'

47. Bruck, Ceci, Francoeur & Renick (1995).

Geïmpliceerde verwachting	‘En toen riep het slachtoffer zeker om hulp?’
Incomplete lijst	‘Was het een rode of een zwarte auto?’
Druk om te conformeren (sociale vergelijking)	‘A zag dat Heb jij dat ook niet gezien?’
Benadrukken van woorden of zinnen en intonatie	‘Jij hoorde de schoten, nietwaar?’
Vervolg vragen met suggestieve inhoud	‘Nu je eindelijk toegeeft dat hij je wel heeft aangeraakt: waar was dat precies?’
Herhaling van vragen	‘Ben je daarvan echt zeker? Ik zal het nog eens vragen:’
Negatieve feedback	‘Maar dat moet je je toch herinneren!’
Positieve feedback	‘Ik vind het heel knap dat jij dat allemaal durft te vertellen.’
Dreigen en beloven	‘Als je niet precies vertelt wat er gebeurde, zijn we hier nog wel even bezig.’

De meest in het oog lopende vorm van suggestie tijdens verhoren is natuurlijk wanneer de ondervrager zelf het antwoord geeft en van het kind slechts bevestiging vraagt. Een tussenvariant is dat in de gestelde vragen informatie, die de ondervrager uit andere bron heeft of alleen maar voor waarschijnlijk houdt, aan het kind wordt overgedragen. Op die wijze vormt de ondervrager in aanzienlijke mate de van het kind verkregen informatie, die vervolgens geheel aan het kind wordt toegeschreven, zowel door de ondervrager als door het kind zelf. Dan is het risico van problemen met het eerder besproken *source monitoring* bij zowel de ondervrager als het kind groot. En opnieuw speelt speciaal bij jeugdigen de autoriteit van de ondervrager een belangrijke rol: kinderen geloven politieagenten op hun woord.

Een speciaal geval doet zich voor wanneer de ondervrager informatie overdraagt die hij zegt van andere met naam genoemde getuigen te hebben gekregen. Is die andere getuige het kind sympathiek, dan bestaat het risico dat het kind alleen omwille van die sympathie zich aan die andere getuige conformeert.⁴⁸ Is die andere getuige het kind antipathiek of wordt hij door de ondervrager als onsympathiek, onbetrouwbaar of zelfs leugenachtig voorgesteld, dan kan daarin voor het kind een extra reden liggen om die andere getuige tegen te spreken of te beschuldigen.

Het uitspreken door de ondervrager van een oordeel over de persoon van bij de zaak betrokkenen, in het bijzonder de verdachte, is een ernstige ondervragingsfout. Het maakt het voor het kind moeilijk om iets negatiefs te zeggen over een door de ondervrager als sympathiek en geloofwaardig voorgestelde persoon of zo iemand tegen te spreken, en wel heel gemakkelijk om over een door de

48. Zie daarover Garven, Wood, Malpass & Shaw (1998).

ondervrager als onsympathiek en leugenachtig voorgestelde persoon belastende mededelingen te doen of die persoon tegen te spreken.

Het is moeilijk om tijdens een verhoor een vraag te stellen waarin geen enkele informatie over gebeurtenissen of personen besloten ligt. Alleen wanneer de verhoorder zich kan beperken tot de vraag 'Vertel eens wat er gebeurd is,' waarna het kind op eigen kracht zijn verhaal vertelt ('vrije reproductie'), kan men er zeker van zijn dat de bron van de verkregen informatie het kind zelf is. De openingsvraag 'Vertel eens wat X met je gedaan heeft,' bevat al de suggestie dat het X was die iets gedaan heeft, dat wat hij gedaan heeft waarschijnlijk niet pluis was en dat het kind daarover iets kan vertellen.

Enkele andere, in het bijzonder voor kinderen, risicovolle verhoortechnieken noemen wij slechts kort. Aan een kind vragen om er nog eens goed over na te denken als het zegt zich niet te kunnen herinneren, krijgt gemakkelijk het karakter van een uitnodiging tot fantaseren. Het kind daarbij laten tekenen of schrijven kan de fantasie van het kind stimuleren.⁴⁹ Eveneens risicovol is wat in de vakliteratuur 'selectieve bekrachtiging' wordt genoemd.⁵⁰ Dat bestaat erin dat de ondervrager niet neutraal op verkregen antwoorden reageert, maar met goedkeurende opmerkingen bij volgens de ondervrager goede – veelal voor de verdachte belastende – mededelingen, en met afkeurende opmerkingen bij volgens de ondervragende foute antwoorden.

In de vakliteratuur is uitvoerig gedocumenteerd dat de versturende effecten van de beschreven ondervragingsmethoden zich zowel bij volwassenen als bij kinderen kunnen voordoen, met dien verstande dat kinderen als getuigen aan de invloed ervan minder weerstand kunnen bieden naarmate zij jonger zijn. Worden zulke fouten tijdens verhoren daadwerkelijk en herhaaldelijk gemaakt, dan heeft dat twee gevolgen. Ten eerste is bij volgende gelegenheden aan de vorm van de mededelingen van de ondervraagde niet meer te zien welke elementen de werkelijkheid weerspiegelen en welke zijn ingeplant of verzonnen. In ieder geval bleken 'professionals in the field of child development, mental health, and forensics' niet meer in staat dat onderscheid te maken, zo rapporteren onderzoekers.⁵¹ Ten tweede zijn de gevolgen meestal blijvend als deze verschijnselen zich eenmaal hebben voorgedaan: bij volgende verhoren krijgt men van de getuigen te horen wat men er eerder per ongeluk heeft ingestopt. Komt die informatie in een volgend verhoor dan uit het verhoorde kind zelf, dan verkrijgt die daardoor een schijn van authenticiteit die haar niet toekomt.

Wat beter achterwege kan blijven in een kindvriendelijk verhoor

De hiervoor genoemde aandachtspunten voor de verhoorder zijn erop gericht om een sfeer te creëren waarin het kind zich vrij voelt om alles wat het zich herinnert te rapporteren. Daarnaast kan een aantal technieken worden genoemd die, ondanks hun goede, faciliterende bedoelingen, beter niet kunnen worden toegepast in een verhoor van een kind. Om te beginnen vloeit uit de literatuur over suggestibiliteit voort dat verhoorders alert moeten zijn op het voorkomen

49. Daarover Loftus & Ketcham (1994), p. 160 e.v.

50. Zie Garven, Wood, Malpass & Shaw (1998).

51. Bruck & Ceci (1999), p. 432.

van suggestieve vragen. Juist omdat kinderen in verhoogde mate suggestibel zijn, zijn suggestieve vragen uit den boze in een kindverhoor. Suggesties kunnen verschillende vormen aannemen. Zo kan de ondervrager een verbaasd gezicht trekken als het kind iets vertelt, hetgeen het kind het gevoel geeft dat zijn verhaal niet wordt geloofd. Verder kan de verhoorder zich in negatieve zin uitlaten over de verdachte, waardoor het kind de indruk krijgt dat de verhoorder blijkbaar geïnteresseerd is in dat soort negatieve uitlatingen. Bij het stellen van gesloten vragen ('ja/nee') en meerkeuzevragen dreigt altijd het gevaar van suggestie, vooral wanneer het kind zelf voorafgaand geen melding heeft gemaakt van de in de vraag geïmpliceerde informatie. Het gaat ook verkeerd als een vraag wordt herhaald waarop het kind al een antwoord heeft gegeven.⁵² Dat geeft aan het kind de boodschap dat het antwoord de eerste keer 'fout' was.

Hierna volgen enkele voorbeelden van suggestieve vragen. Deze voorbeelden zijn afkomstig van verbatim verslagen die de eerste auteur ter bestudering zijn toegezonden door advocaten van verdachten tegen wie deze verslagen als bewijs zijn gebruikt. De fragmenten zijn, met uitzondering van de namen, letterlijk overgenomen uit twee verbatim verslagen. Eén verhoor betrof een 9-jarig meisje dat in 1999 in een kindvriendelijke verhoorstudio werd gehoord, het andere kindvriendelijke verhoor stamt uit 1997 en betrof een 11-jarig meisje. In beide gevallen ging het om vermoed seksueel misbruik.

V(erhoorder): En die meneer, je beschreef hem eh blank of zwart dat weet je niet hè. Hij had korte haren, zwarte haren zei je. En had die nog een oorbelletje in of zo?

K(ind): Ik geloof het wel.

[...]

V: Dus Eric heeft jou geslagen. Deed hij dat vaak?

K: Ja, elke dag.

[...]

V: Die kamer van Eric, daar staat zeker ook een bed?

K: Ja.

V: Ja, en is het daar ook op gebeurd?

K: Ja.

V: En heeft hij ook met andere dingen van zijn lijf aan jouw poesje gezeten? Met zijn handen? Wat heeft hij met zijn handen aan jouw poesje gedaan?

K: Voelen.

Wanneer de bovenstaande dialogen in een regulier proces-verbaal moeten worden verwerkt, zal dat leiden tot de conclusie dat de dader een oorbel draagt, dat Eric het slachtoffer vaak heeft geslagen, onder meer op het bed en dat hij het slachtoffer heeft aangerand. Uit dat proces-verbaal valt dan niet meer af te leiden of het slachtoffer spontaan tot deze verklaringen is gekomen of dat die door de verhoorder werden voorgelegd. Wie gesloten vragen stelt, loopt verder het risico slachtoffer te worden van bepaalde typisch kinderlijke antwoordtendities. Zo beantwoorden sommige kinderen elke gesloten vraag met 'ja',⁵³ terwijl andere, in

52. Moston (1987).

53. Zie voor een bespreking van deze zogenaamde 'ja'-routine Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994), hoofdstuk 14.

geval van meerkeuzevragen, bij voorkeur het laatste alternatief kiezen. Een mogelijk voorbeeld van dat laatste was te vinden in een van de voornoemde verslagen:

V: En is hij met zijn hand ook nog in je kruis geweest of alleen eraan?

K: Eraan.

V: Dan zat hij op de rand van je bed en dan zei die dat jij moest doen wat hij zei. Deed hij dan je onderbroek weggooiden of wegleggen?

K: Wegleggen.

Zonder het kind opnieuw te verhoren, is het onmogelijk om te achterhalen of hier sprake is van oprechte antwoorden, of dat het kind – de vraag niet goed begrijpend – steeds het laatstgenoemde alternatief herhaalde. Maar in veel gevallen zal een nieuw verhoor ook niet meer helpen, want veel kinderen zijn er dan zelf in gaan geloven.

Behalve gesloten vragen, dient ook herhaald vragen te worden vermeden. Bij volwassenen geldt dat het bij herhaling spreken over een bepaalde gebeurtenis veelal leidt tot het herinneren van meer details, vergeleken bij het eerste gesprek.⁵⁴ Bij kinderen bestaat echter het gevaar dat het tweede verhoor wordt gemisinterpreteerd als teken dat de verklaring die tijdens het eerste verhoor werd afgelegd niet wordt geaccepteerd en dat het kind daarom nu iets anders moet vertellen. Dit misinterpretatiegevaar is nog groter wanneer een vraag binnen één verhoor herhaaldelijk wordt gesteld, vooral wanneer het een meerkeuzevraag betreft, omdat dan het andere alternatief al is aangedragen. Ook van de effecten van herhaalde vragen waren in de genoemde verslagen voorbeelden te vinden:

V: Hadden ze nog iets gebruikt? Kon je iets aan hun merken?

K: Nee.

V: Begrijp je wat ik bedoel?

K: Iets van drugs of alcohol bedoel jij.

V: Ja. En hadden ze zoiets gebruikt toen die avond?

K: Ja.

[...]

V: Hoe vaak is dat dan gebeurd, één of twee keer?

K: Eén keer.

V: Eén keer maar?

K: Nee, twee keer.

Waar de verhoorder voor moet waken, is een sterke wens om vooral bruikbare informatie los te krijgen tijdens het verhoor. De verhoorder moet zich realiseren dat het relaas van het kind vaak niet de vorm van een kant en klare belastende verklaring aanneemt. Het kind is zich veelal niet bewust van het grote belang van zijn verklaring en is daarom wellicht minder gemotiveerd dan de verhoorder wenst. Als het kind weinig spraakzaam is, dreigt het risico dat de verhoorder selectief gaat bekrachtigen, hetgeen betekent dat hij slechts dan complimentjes geeft wanneer het kind iets belastends vertelt. De kans bestaat dan dat het kind meer belastende uitspraken gaat doen, niet vanwege de juistheid van die uitspra-

54. Turtle & Yuille (1994).

ken, maar uitsluitend met het oog op het ontvangen van meer complimentjes, zoals 'Heel dapper dat je dat durft te vertellen'.⁵⁵

Een dubieuze manier om een zwijgend kind aan te moedigen, is spelen met anatomisch correcte poppen. Dat dergelijke poppen het gesprek over het zedendelict daadwerkelijk faciliteren, is betwist.⁵⁶ Bovendien kan niet worden uitgesloten dat het poppenspel uitnodigt tot fantasie en aldus tot het afleggen van onjuiste verklaringen. Sinds een uitspraak van de Hoge Raad uit 1989, waarin wordt gesteld dat de resultaten van poppenspelverhoren niet zonder meer als bewijs mogen worden geaccepteerd, is deze methode uit de gratie.⁵⁷ De anatomisch correcte pop is inmiddels vervangen door de anatomisch correcte tekening.⁵⁸ Dat het gebruik van dergelijke tekeningen tot betere resultaten leidt dan het gebruik van poppen, is echter nog niet vastgesteld. Wel is inmiddels bekend dat de tekeningen, net als hun driedimensionale voorgangers, valse beschuldigingen kunnen uitlokken. Willcock en collega's namen 125 kinderen van vijf en zes jaar mee naar een brandweerkazerne.⁵⁹ Daar werden de kinderen onder meer in een poncho gehesen, waarbij ze aan hun hoofd, schouders en oksels werden aangeraakt door een brandweerman. Een maand later werd de kinderen gevraagd om op een tekening aan te geven waar ze waren aangeraakt. De onderzoekers rekenden de aanwijzing fout als die onder de gordel was; daarnaast werd extra erop gelet of de genitale zone werd aangewezen. Van de 125 kinderen wees 32% inderdaad een plek onder de riem aan, 10% wees zelfs naar de genitale zone.

Een laatste gevaarlijke facilitator is geleide imaginatie. Uitgangspunt bij deze therapeutische techniek is dat kinderen die het moeilijk vinden om over de desbetreffende gebeurtenis te praten, daar wellicht minder problemen mee zullen hebben als het gesprek de vorm krijgt van vertellen over een fantasie. De verhoorder zegt dan iets in de trant van: 'Het gaat nu even niet om wat er gebeurd is, maar *stel* dat er iets akeligs met jou gebeurd *zou zijn*, wat zou dat dan kunnen zijn, wie zou dat gedaan kunnen hebben, waar en wanneer?' Op die manier wordt het kind uitgenodigd om een belastende verklaring bij elkaar te fantaseren, in de hoop dat het in werkelijkheid het meegemaakte zedendelict beschrijft. Het evidente gevaar van deze methode is dat de lezers van het procesverbaal, maar ook het kind zelf, in een later stadium niet meer in staat zijn om fantasie en werkelijkheid te onderscheiden.⁶⁰

Kindvriendelijke verhoorders dienen zich te onthouden van suggestie. Gesloten vragen moeten zoveel mogelijk worden vermeden. Herhalen van vragen kan een vertekenende invloed op het antwoord hebben. En de meerkeuzevragen waarnaar verhoorders grijpen, zijn gewoon fout. Tot slot moet de verhoorder niet ten koste van alles trachten het kind tot afleggen van een verklaring te brengen. Als een kind zich na enkele duidelijke uitnodigingen nog steeds niet bereid toont om iets te vertellen, dan moet de verhoorder zijn toevlucht niet zoeken in

55. Bruck, Ceci & Hembrooke (1998).

56. Bruck, Ceci, Francoeur & Renick (1995).

57. HR 28 februari 1989, NJ 1989, 748. Deze keer wordt het arrest wel door deugdelijk onderzoek gesteund. Zie Bruck, Ceci, Francoeur & Renick (1995) en Goodman, Quas, Bulkley & Shapiro (1999).

58. Zie ook Butler, Gross & Hayne (1995).

59. Willcock, Morgan & Hayne (2006).

60. Bruck, Ceci & Hembrooke (1998) en Schreiber, Wentura & Bilsky (2001).

dubieuze technieken om het kind alsnog aan de praat te krijgen. Het kind mag, net als iedere andere getuige, niet onder druk worden gezet. Een weigering tot het afleggen van een verklaring moet worden gerespecteerd, hoe frustrerend dat ook is voor de verhoorder.

Het bepalen van de geloofwaardigheid van een verklaring

Indachtig dat seksueel misbruik veelal in heimelijkheid plaatsvindt en de bewijsnood dus hoog is, is het van belang om de geloofwaardigheid van een belastende verklaring van een vermeend slachtoffer op zijn merites te kunnen beoordelen. Helaas zijn de mogelijkheden minder dan men zou wensen en ook minder dan sommigen wellicht doen voorkomen. Het bepalen van de geloofwaardigheid van verklaringen is belangrijk, niet alleen omdat procespartijen graag willen weten of die verklaringen gewicht hebben, maar ook omdat blijkens jurisprudentie tenminste in civiele procedures, de verklaring van de deskundige over de geloofwaardigheid van een andere verklaring kan worden ingebracht als zelfstandig bewijsmiddel.⁶¹ Op die manier legt de deskundigenverklaring behoorlijk wat gewicht in de schaal.

Als het neerkomt op de bepaling van de geloofwaardigheid van verklaringen van vermeende misbruikslachtoffers, springt vooral de *Criteria Based Content Analysis* (CBCA) in het oog.⁶² Het uitgangspunt bij deze methode is dat een waarheidsgetrouwe verklaring een aantal kenmerken bezit dat niet kan worden teruggevonden in verzonnen verklaringen. Omdat deze veronderstelling met name naar voren is gebracht door de Duitse psycholoog Undeutsch, spreekt men in dit verband ook wel van de Undeutsch-hypothese.⁶³ In de loop der jaren hebben Duitse psychologen de Undeutsch-hypothese uitgewerkt tot 19 criteria.⁶⁴ Deze criteria worden geacht veelvuldig aanwezig te zijn in ware verklaringen,

61. HR 17 november 1995, *NJ*1996, 666. De Hoge Raad overwoog dat niet kon worden uitgesloten dat 'een deskundigenbericht waarin de mededelingen van een partij aan een nader onderzoek worden onderworpen – onder meer door deze mededelingen in verband te brengen met aan de deskundige bekende, in dergelijke gevallen optredende psychische verschijnselen en met hetgeen hem ter zake van dergelijke gevallen uit hoofde van de deskundigheid die hij op zijn vakgebied heeft, bekend is – tezamen met de verklaring van de betrokken partij als getuige voldoende bewijs van de gestelde feiten oplevert.' Dat dit een onverstandig arrest is, heeft één van ons al elders uitgelegd. Zie Van Koppen & Merckelbach (1998). Zie echter ook HR 30 maart 1999, *NJ*1999, 451 (m.nt. 'tH: CBCA; Betrouwbaarheid van verklaring minderjarig slachtoffer is door het hof gegrond op een psychologisch rapport. Gelet op verweer dat volgens deskundigen de door de psycholoog gebruikte methode niet betrouwbaar is, had het hof nader moeten motiveren waarom het zijn beslissing baseerde op dat rapport').

62. Zie Vrij & Mann (2006) en Vrij (2005).

63. Undeutsch (1967).

64. Steller & Köhnken (1989).

maar zelden in verzonnen verklaringen. In Nederland wordt CBCA regelmatig toegepast.⁶⁵ De 19 criteria worden weergegeven in tabel 2.⁶⁶

Tabel 2: De 19 criteria van de Criteria-Based Content Analysis (CBCA)

1	Logische structuur.
2	Ongestructureerde, spontane reproductie.
3	Vermelding van een groot aantal relevante details.
4	Inbedding in ruimere context.
5	Beschrijving van non-verbale interacties.
6	Beschrijving van verbale interacties.
7	Vermelding van onverwachte complicaties.
8	Vermelding van ongewone details.
9	Vermelding van niet-relevante details.
10	Vermelding van niet-begrepen details.
11	Verwijzing naar relevante, maar externe gebeurtenissen.
12	Verwijzing naar de eigen mentale toestand.
13	Verwijzing naar de mentale toestand van de dader.
14	Spontane correcties.
15	Toegeven bepaalde dingen niet meer te herinneren.
16	Twijfel aan de eigen verklaring uiten.
17	Zichzelf beschuldigen, of neerhalen.
18	Rechtvaardigen van de dader.
19	Vermelding van details die exclusief, specifiek zijn voor de betreffende gebeurtenis.

65. Soppe (1995).

66. De CBCA wordt nogal eens bij een volwassene gebruikt. Dat is omstrede, want de CBCA is expliciet ontwikkeld voor het beoordelen van verklaringen van kinderen in zaken van seksueel misbruik. Niettemin is er een aantal studies dat toepassing bij volwassenen demonstreert, maar zonder problemen is dat geenszins, nu die toepassing nog lang niet het experimentele stadium is ontstegen. Ruby & Brigham (1997), p. 729, schrijven daarover: 'A third theoretical issue concerns the possible use of the CBCA for evaluating the statements of older children and adults. Several experiments using the CBCA on adults have been successful in demonstrating its use, suggesting that the use of the technique may be expanded.'. Bovendien is het de vraag of daarbij alle criteria wel relevant zijn. In ieder geval veronderstelt toepassing van de CBCA een zekere graad van naïviteit over seksueel misbruik die meestal alleen bij kinderen jonger dan 12 jaar wordt aangetroffen.

Bij het toepassen van de criteria staan twee veronderstellingen centraal. Op de eerste plaats dat kinderen, vanwege hun beperkte mentale capaciteiten, niet in staat zijn om bepaalde elementen te verzinnen. Bij deze zogenaamde ‘cognitieve’ factor moet worden bedacht dat een kind dat *niet* slachtoffer is geworden van een zedendelict, maar daarover *wel* een (gelogen) verklaring aflegt, niet in staat zal zijn om een gedetailleerd verhaal te vertellen (criterium 3), waarin allerlei ogenschijnlijk irrelevante zijlijnen zijn opgenomen (criteria 7-11). De verklaring van een liegend kind zal dus laag scoren op dit soort criteria. Een extreem voorbeeld van de cognitieve component van CBCA is het geval waarin een man die verdacht wordt van verkrachting van een meisje, ontkent dit kind ooit eerder te hebben gezien. Stel nu dat het meisje een correcte en gedetailleerde beschrijving kan geven van een tatoeage die de verdachte op een weinig toegankelijke plaats heeft, bijvoorbeeld in de schaamstreek. In dat geval heeft de verdachte iets uit te leggen: hoe zou het meisje aan deze kennis gekomen zijn, anders dan door een eerdere ervaring? Met andere woorden: zo iets kan het meisje niet verzinnen hebben (criteria 8 en 19). De tweede veronderstelling die in de CBCA-criteria verweven zit, is dat liegende kinderen hun verklaring zo zullen voorbereiden dat deze, naar hun eigen mening, geloofwaardig overkomt. Deze ‘motivationale’ factor behelst onder meer dat liegende kinderen op een vooraf bestudeerde, gladde (en dus niet-spontane) manier hun verhaal zullen vertellen (criteria 2 en 14). Verder zullen ze beducht zijn om hun eigen relaas op welke manier dan ook in twijfel te trekken – terwijl waarheidsprekers geacht worden dat wél regelmatig doen. Een liegend kind zal daarom zelden of nooit zeggen dat het iets vergeten is, dat het betwijfelt of zijn herinnering op alle punten correct is, dat het enig begrip kan opbrengen voor de dader, of dat het zelf meer had kunnen doen om het delict te voorkomen (criteria 15-18).

Wanneer onderzoekers de CBCA-criteria toepassen op een groot aantal verklaringen van kinderen die allen de opdracht hadden gekregen om zowel een ware als een gelogen verklaring af te leggen over bijvoorbeeld een bezoek aan de tandarts, blijkt dat ware verklaringen inderdaad op een aantal criteria hoger scoren dan gelogen verklaringen.⁶⁷ Een vergelijkbaar resultaat werd gerapporteerd door Raskin en Esplin, die de criteria toepasten op 40 verklaringen van vermeende slachtoffers van misbruik. Twintig van die verklaringen waren hoogstwaarschijnlijk waar, gegeven dat er ondersteunende bewijsmiddelen waren, terwijl de andere helft van de verklaringen waarschijnlijk verzonnen was, aangezien ze strijdig waren met andere bewijsmiddelen.⁶⁸ Kortom, zowel in experimenteel simulatieonderzoek, als in veldstudies zijn aanwijzingen gevonden voor de juistheid van de Undeutsch hypothese.⁶⁹

Niettemin is er nogal wat kritiek mogelijk op CBCA en is forensische toepassing ervan problematisch te noemen.⁷⁰ Daarbij moet bedacht worden dat het vergelijken van grote aantallen ware en verzonnen verklaringen iets anders is dan de taak waarvoor de getuigendeskundige zich ziet geplaatst, wanneer de rechter hem vraagt een oordeel te vellen over de geloofwaardigheid van een individuele verklaring. In dat laatste geval dringen zich allerlei methodologische vragen op zoals: wanneer is aan een criterium voldaan (wat is bijvoorbeeld een

67. Ruby & Brigham (1997).

68. Raskin & Esplin (1991).

69. Ruby & Brigham (1997).

70. Rassin, Merckelbach & Crombag (1997).

groot aantal details, criterium 3) en aan hoeveel en welke criteria moet worden voldaan om te kunnen spreken van geloofwaardigheid? In de praktijk worden ad hoc verschillende maatstaven aangelegd, hetgeen de CBCA reduceert van een gestandaardiseerd instrument tot een naar eigen inzicht van de deskundige liberaal te gebruiken richtlijn.⁷¹

Het grootste bezwaar tegen forensische toepassing van CBCA is de matige diagnostische accuratesse van deze techniek. Met name het hoge percentage fout-positieve oordelen is problematisch, dat wil zeggen dat veel onware verklaringen toch voldoen aan CBCA-criteria en daarom voor waar worden aangezien. In sommige onderzoeken bleek het gebruik van CBCA te resulteren in niet minder dan 65% of zelfs 92% fout-positieven. Het is dus bijna veilig om te zeggen dat CBCA leidt tot de conclusie dat 'elke' verklaring geloofwaardig is.⁷² Het nemen van fout-positieve beslissingen is in deze context overigens vrij normaal, omdat mensen van nature geneigd zijn om elkaar te geloven. Onze stelregel is dat anderen in beginsel de waarheid spreken, tenzij ze een onmiskenbare reden hebben om te liegen. Waarheid spreken is regel, liegen is uitzondering.⁷³ Deze basale *truth bias* wordt versterkt door CBCA, omdat dit een techniek is die zoekt naar indicaties voor geloofwaardigheid. Dergelijke indicaties zijn echter snel gevonden, ook in gelogen verklaringen. Een leugen die een vloeiend begin en einde heeft (en dat is bijna altijd zo) voldoet bijvoorbeeld al snel aan criterium 4 (inbedding in ruimere context).

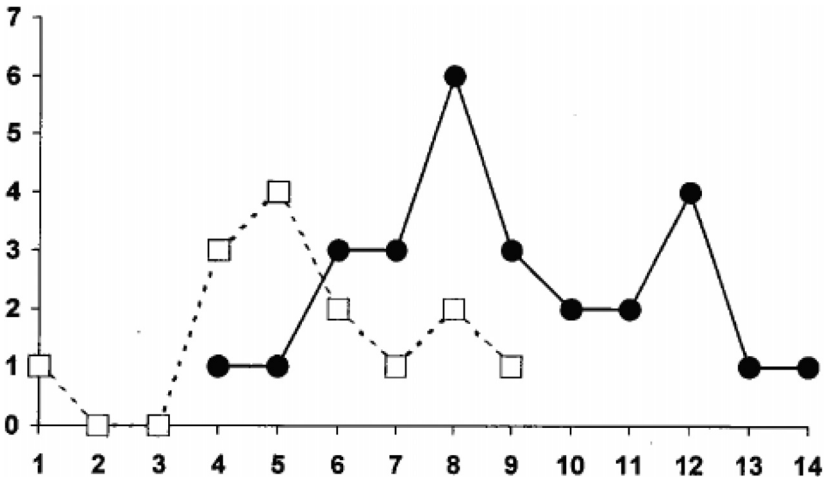
In een recent onderzoek van Rassin en Van der Sleen werd CBCA, aangevuld met een aantal andere criteria die in de literatuur zijn gepostuleerd, toegepast op aangiften van zedendelicten (overigens niet beperkt tot kinderen als slachtoffer), waarvan een deel had geresulteerd in de veroordeling van de verdachte, maar waarvan een ander deel door de rechter als vals was bestempeld.⁷⁴ Dit onderzoek illustreert het praktische probleem dat ontstaat indien CBCA wordt toegepast in individuele gevallen. De 27 ware verklaringen scoorden significant hoger (8,9) dan de 14 valse verklaringen (5,5). Figuur 2 toont de frequentieverdeling van de scores van ware en valse verklaringen. Wat opvalt, is dat ondanks het verschil in gemiddelden, er een behoorlijke overlap optreedt. Oftewel: een score tussen 4 en 9 kwam zowel in ware en valse verklaringen voor en is daarom weinig diagnostisch.

71. Ter illustratie: enige tijd geleden traden wij op als contra-experts in een zaak waarin een therapeute tot het oordeel geloofwaardig was gekomen omdat de verklaring van haar cliënte aan één CBCA-criterium voldeed.

72. Ruby & Brigham (1997).

73. Vrij (1998a).

74. Rassin & Van der Sleen (2005).

Op de x-as staat de CBCA-score; op de y-as het aantal maal dat de betreffende score is behaald.

Figuur 2: Frequentieverdeling van CBCA-scores voor ware en valse aangiften (Rassin & Van der Sleen, 2005). Open vierkantjes: ware verklaringen; gesloten rondjes: valse verklaringen

Een meer fundamenteel probleem van CBCA en vergelijkbare methoden is de veronderstelling dat men een verklaring op zijn merites kan beoordelen door in die verklaring zelf naar tekenen van geloofwaardigheid te zoeken. Bij deze veronderstelling dient een kanttekening te worden gemaakt. Uiteraard is het goed mogelijk om een verklaring te toetsen aan het overige bewijsmateriaal dat in de zaak is gevonden. Als dat in voldoende mate aanwezig is, zijn bijzondere psychologische methoden in het geheel niet nodig. Maar wat indien er onvoldoende informatie voor handen is? Welbeschouwd is het alleen dan mogelijk om een verklaring op grond van zijn inhoud als ongeloofwaardig te bestempelen, wanneer er evidente onwaarheden in zitten. Als dergelijke onwaarheden ontbreken, is het echter niet mogelijk (althans in de zin van wetenschappelijk verantwoord) om een positief geloofwaardigheidsoordeel te vellen. Dat een verklaring goed in mekaar steekt en aldus hoog scoort in een CBCA, sluit immers niet uit dat degene die hem aflegt zich vergist, of dat hij goed kan liegen en dat ook doet, of dat hij een pseudo-herinnering heeft, of dat hij door iemand is ingefluisterd over wat hij moest verklaren. Dit indachtig zouden deskundigen zich niet moeten later verleiden tot het uitspreken van positieve geloofwaardigheidsoordelen, maar eigenlijk op zoek moeten gaan naar tekenen van ongeloofwaardigheid.

Achterhaald moet worden hoe de verklaring tot stand is gekomen. Daartoe is het van essentieel belang dat de deskundige over het gehele dossier kan beschikken en niet slechts over de desbetreffende verklaring. De vraag die het onderzoek van de deskundige richting moet geven is dan of er aanwijzingen zijn voor alternatieve scenario's,⁷⁵ zoals pseudo-herinneringen (als gevolg van

75. Rassin (2001). Zie over alternatieve scenario's in het algemeen Crombag & Wagenaar (2000).

externe invloeden of tijdsverloop), mogelijke redenen om te liegen, onjuiste interpretaties, complotten, onjuiste verklaringen als gevolg van ondeugdelijke verhoren, of verkeerde weergave van de verklaring in het proces-verbaal. Dit kan worden achterhaald door in kaart te brengen in hoeverre de te onderzoeken casus afwijkt van een ideaal scenario.

Onder ideaal scenario dient hier te worden verstaan een geval waarin bijvoorbeeld een kind dat wordt mishandeld door een volwassene onmiddellijk naar huis gaat en dit aan zijn moeder vertelt. Meteen daarna gaat de moeder met het kind aangifte doen en het kind wordt nog diezelfde dag correct verhoord in een kindvriendelijke studio. Een dergelijk scenario is ideaal in de zin dat het aantal foutenbronnen zeer beperkt is. Er is nauwelijks tijd geweest om het kind te beïnvloeden. De enige oorzaak van fouten is dat het kind liegt of de gebeurtenis verkeerd interpreteert. De praktijk is meestal anders. Een slachtoffer van misbruik praat daar niet gemakkelijk over en het duurt enige tijd voordat een en ander aan het licht komt. Voordat het kind vakkundig en officieel wordt verhoord, hebben talloze derden (ouders, vrienden, welzijnswerkers en dergelijke) met het kind gesproken over het vermeende misbruik. Het moge duidelijk zijn dat de regels der kunst in die gesprekken niet altijd even streng worden nageleefd. De gesprekspartners zijn vooral gericht op 'het eruit krijgen'. Als het vermeende slachtoffer zwijgt, wordt dit niet geïnterpreteerd als teken dat er blijkbaar niets te vertellen valt, maar als signaal dat het kind zich schaamt en dat de ondervrager daarom nog beter zijn best moet doen. De teneur van dit soort informele gesprekken is er waarschijnlijk geen van 'wees vooral terughoudend met het uitspreken van beschuldigingen en overdrijf niet', maar veeleer een waarin uitspraken worden gedaan als: 'Die X is een viespeuk. Wat heeft hij allemaal met je gedaan? Heeft hij je verkracht? We gaan hem aangeven, die kinderverkrachter.' Het zijn precies deze suggesties die aan de basis kunnen liggen van pseudoherinneringen.⁷⁶

Overigens moet worden opgemerkt dat CBCA in de literatuur deel uitmaakt van *statement validity analysis* (SVA). Naast CBCA omvat SVA een *validity checklist*, die door de deskundige wordt gebruikt om na te gaan wat de kwaliteit van het verhoor was en of bepaalde persoonlijkheidskenmerken van de getuige bijzondere aandacht verdienen. Soppe voegt toe: 'Hierbij wordt ook uitdrukkelijk aandacht besteed aan mogelijke argumenten pro en contra de alternatieve hypothesen dat de verklaring niet teruggaat op seksueel misbruik, maar het product is van fantasie, leugen of verkeerde interpretaties.'⁷⁷ Helaas moet worden geconstateerd dat deskundigen in de praktijk de VC nogal vaak laten voor wat het is en zich uitsluitend concentreren op CBCA.⁷⁸

Net als CBCA kent ook de methode van de alternatieve scenario's nadelen. Deze aanpak impliceert bijvoorbeeld dat de deskundige ervan uitgaat dat de te beoordelen verklaring waar is, totdat hij een sterke alternatieve verklaring ontdekt. Dit betekent dat de deskundige in het 'gunstigste' geval concludeert dat 'in het onderhavige geval geen redenen kunnen worden gegeven om aan de geloofwaardigheid te twijfelen'. Het meest kritische oordeel luidt dat degene die een oordeel over geloofwaardigheid vroeg er goed aan zou doen aandacht te beste-

76. Bruck, Ceci & Hembrooke (1998) en Poole & Lindsay (2001). Zie ook Nierop & Van den Eshof (2008).

77. Soppe (1995), p. 264.

78. Ruby & Brigham (1997).

den aan de mogelijke (opgesomde) alternatieve verklaringen. Dit uitgangspunt voorkomt dat de deskundige zijn competenties overschrijdt door ongefundeerd te rapporteren dat een verklaring (min of meer waarschijnlijk) geloofwaardig is. Het hoeft niet te betekenen dat hij per definitie kritischer is dan wanneer hij op zoek gaat naar argumenten voor geloofwaardigheid, omdat hij zelf kan beslissen wanneer hij een alternatieve verklaring sterk genoeg vindt om te worden vermeld. Opgemerkt kan worden dat de hier voorgestelde aanpak een doelbewust zoeken naar ontkrachtende informatie impliceert. Dit betekent echter niet dat daarmee de kans op fout-positieve oordelen tot nul wordt gereduceerd. Het blijft immers mogelijk om op een zodanige manier te liegen of te manipuleren dat het dossier geen indicaties in die richting bevat⁷⁹

Enige juridische kwesties

Tot slot melden wij graag enkele onderbelichte juridische kwesties omtrent het verhoren van kinderen. In de wet is een formele regeling hiervoor opgenomen, namelijk dat de getuige moet worden gewezen op zijn verschoningsrecht, althans als de verdachte een familielid is.⁸⁰ In de verhoorstudio wordt het kind nooit op zijn verschoningsrecht gewezen, ook als de verdachte zijn vader is. Nu hoeft de politie dat niet te doen, maar een rechter moet dat wel. En men zou kunnen beargumenteren dat, omdat het studioverhoor ook bedoeld is om een verhoor door de rechter te vervangen, dat de politie het kind op zijn verschoningsrecht moet wijzen. Dergelijke rechten zijn immers juist bedoeld voor de zwakker procesdeelnemers. Nu moet er natuurlijk rekening mee worden gehouden dat veel kinderen, vooral de jongere, een mededeling over hun verschoningsrecht hun abstractievermogen ver te boven gaat. Niettemin wordt ook nooit geprobeerd iets te doen dat het wijzen op het verschoningsrecht zou kunnen vervangen. Niemand lijkt dit een probleem te vinden, want wij kennen geen zaak waarin de advocaat van de verdachte dit punt te berde bracht of hierop doorprocedeerde tot de Hoge Raad.⁸¹

Ten tweede wordt het kind niet onder ede gehoord. Als het kind op de zitting zou getuigen, zou dat wel moeten gebeuren.⁸² Het zou daarom voor de hand liggen om het kind onder ede te horen.⁸³ Ten derde vindt in de regel het studioverhoor plaats voordat er een verdachte is; het verhoor dient er immers toe om vast te stellen of er een misdrijf werd gepleegd en zo ja door wie. Nu het studioverhoor bedoeld is als een eenmalig verhoor van het kind, wordt daarmee aan de verdediging het recht ontnomen om het kind vragen te stellen. Dat schept voor de verhoorder in ieder geval de plicht zich in de positie van de toekomstige verdediging in te leven en de vragen voor te leggen die de advocaat van de

79. Nierop, Van den Eshof & Brandt (2006).

80. Art. 217 Sv.

81. Zie over dit probleem Van Koppen & Van Doeland (2004).

82. Zie over hoe dat in de Verenigde Staten gebeurt Cordon, Goodman & Anderson (2003).

83. Hier kan een analogie gevonden worden in de regeling bij getuigenverhoor door de rechter-commissaris. Ook de rechter-commissaris is niet verplicht getuigen te beëdiggen, maar kan dat wel doen als bij voorbaat duidelijk is dat de getuige niet op de zitting zal worden gehoord. Zie Corstens (1995), p. 310.

verdachte mogelijk relevant zal vinden. Welke implicaties precies aan deze drie punten gegeven moeten worden, laten wij aan de juridische fijnproever over.

Conclusie

Als het vermoeden rijst dat een kind slachtoffer is geworden van seksueel misbruik, kunnen de gemoederen hoog oplopen, met als gevolg dat de wens om de dader te pakken zo sterk wordt dat men het ietwat minder nauw neemt met de kwaliteit van het bewijs. In dit hoofdstuk is betoogd dat uitgerekend in het geval van kindermisbruik extra aandacht zou moeten worden besteed aan die kwaliteit. Een combinatie van factoren belemmert het verzamelen van sterk bewijs in geval van seksueel misbruik van kinderen. Om te beginnen is er vanwege de intimiteit van het misbruik veelal een gebrek aan informatie, anders dan die afkomstig van het slachtoffer. Helaas lopen kinderen niet over van enthousiasme om over misbruik te praten met de politie. Vanwege hun vergrootte suggestibiliteit kunnen kinderen beter niet worden blootgesteld aan speciale verhoor-methoden. Sterker nog, allerlei goedbedoelde verhoorinterventies, zoals het gebruik van tekeningen, werken niet alleen drempelverlagend, maar vergroten ook het risico op valse beschuldigingen. Kortweg komt het erop neer dat het verhoor van potentiële misbruikslachtoffer vooral in het teken moet staan van het voorkomen van dergelijke onjuiste verklaringen. Daarbij kan dan slechts worden gehoopt dat allerlei mensen die voorafgaand aan het politieonderzoek met het vermeende slachtoffer hebben gepraat (denk aan bezorgde ouders), het kind niet al te veel hebben beïnvloed.

Als het gaat om het bepalen van de geloofwaardigheid van een verklaring in deze context, moet worden opgemerkt dat, hoewel aan dergelijke bepalingen soms veel belang wordt toegekend, de mogelijkheden beperkt zijn. Hoewel de jurist die een gedragsdeskundige benadert met de vraag naar de geloofwaardigheid van een verklaring waarschijnlijk hoopt op een ondubbelzinnig antwoord, is zo'n antwoord meestal onmogelijk. De ware toedracht van een gebeurtenis is vaak niet meer te achterhalen. De deskundige kan slechts argumenten aanreiken. Hoewel de verleiding groot is, mag hij zich daarbij niet beperken tot de verklaring zelf. In onze visie moet de meeste aandacht uitgaan naar de totstandkoming van de belastende verklaring. De deskundige heeft daarbij een negatieve invalshoek: uitgangspunt is geloofwaardigheid, maar de deskundige gaat vervolgens naarstig op zoek naar contra-indicaties. Mochten dergelijke contra-indicaties worden gevonden, dan vermeldt de deskundige die in zijn rapport aan de opdrachtgever. Deze aanpak is bescheidener dan die waarbij de deskundige zich ronduit uitspreekt voor of tegen geloofwaardigheid, maar dergelijke boude stellingnamen zijn in de meeste gevallen onverantwoord. Juristen, maar ook gedragswetenschappers zelf, dienen ervoor te zorgen dat ze de verwachtingen over de gedragswetenschappelijke inbreng niet te hoog spannen.

Aanbevolen literatuur

Bruck, M., Ceci, S.J. & Hembrooke, H. (1998). Reliability and credibility of young children's reports. *American Psychologist*, 53, 136-151.

- Ceci, S.J. & Bruck, M. (1995). *Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Dekens, K.M.K. & Van der Sleen, J. (1997). *Handleiding Het kind als getuige: Theorie en praktijk van het verhoor*. Den Haag: VUGA uitgeverij BV.
- Eisen, M.L., Quas, J.A. & Goodman, G.S. (2002). *Memory and suggestibility in the forensic interview*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Rassin, E. (2001). Het bepalen van geloofwaardigheid: De methode van de alternatieve scenario's. *De Psycholoog*, 36, 348-355.
- Ruby, C.L. & Brigham, J.C. (1997). The usefulness of the criteria-based content analysis technique in distinguishing truthful and fabricated allegations: A critical review. *Psychology, Public Policy, and Law*, 3, 705-737.